

Adhamjon MAMADJONOV,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti tayanch doktoranti
E-mail: baxtiyorovich91@bk.ru
ORSID: <https://orcid.org/0009-0006-8715-9023>
Тел: +998915938963

*Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti kafedra mudiri
s.f.d., professor Jumayev Rustam Ziyatovich taqrizi asosida*

МЕХАНИЗМЫ И ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРИМЕНЕНИЯ КОНЦЕПЦИИ «МЯГКОЙ СИЛЫ» ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ТУРЦИИ

Аннотация

Данная статья посвящена анализу роли исторических, культурных и религиозных факторов, повлиявших на формирование динамики использования концепции «мягкой силы» в современной турецкой внешней политике, а также исследованию ее институциональных особенностей фундамента. Кроме того, предполагается описать и проанализировать современные концептуальные и идеологические основы «мягкой силы», используемые при формировании концепции внешней политики Турции. Рассмотрено описание инструментов турецкой «мягкой силы», используемых как Анкарой, так и другими субъектами международных отношений, а также применение турецкой «мягкой силы» в различных регионах мира.

Ключевые слова: Международные отношения, Мустафа Кемаль Ататюрк, Лаицизм, Ахмет Давутоглу, роль проблем с соседями, ПСР, Реджеп Тайип Эрдоган, «мягкая сила», тюркский мир, внешняя политика, культурная дипломатия, общественная дипломатия, религиозный фактор, внешняя политика.

MECHANISMS AND INSTITUTIONAL BASIS OF APPLICATION OF THE "SOFT POWER" CONCEPT IN TURKEY'S FOREIGN POLICY

Annotation

This article is devoted to the analysis of the role of historical, cultural and religious factors, which influenced the formation of the dynamics of the use of the concept of "soft power" in modern Turkish foreign policy, and the study of its institutional foundations. In addition, it is intended to describe and analyze the modern conceptual and ideological foundations of "soft power" used in the formation of the concept of foreign policy of Turkey. Description of the tools of Turkish "soft power" used by both Ankara and other subjects of international relations, as well as the use of Turkish "soft power" in different regions of the world are considered.

Key words: International relations, Mustafa Kemal Atatürk, Laicism, Ahmet Davutoglu, zero problems with neighbors, AKP, Recep Tayyip Erdogan, "soft power", Turkic world, foreign policy, cultural diplomacy, public diplomacy, religious factor, foreign policy.

TURKIYA TASHQI SIYOSATIDA “YUMSHOQ KUCH” KONSEPSIYASINING QO‘LLANILISH MEXANIZMLARI VA INSTITUTSIONAL ASOSLARI

Anotatsiya

Ushbu maqola zamonaviy Turkiya tashqi siyosatida “yumshoq kuch” konsepsiyasidan foydalanish dinamikasini aniqlash va shakllanishiga ta’sir ko’rsatgan tarixiy, madaniy, diniy omillar rolini tahlil etish, institutsional asoslarini o’rganish tadqiqiga bag’ishlangan. Shuningdek, Turkiyaning tashqi siyosat konsepsiyasini shakllantirishda foydalanadigan “yumshoq kuch”ning zamonaviy konseptual va mafkuraviy asoslarini tavsiflash va tahlil qilish ko’zda tutiladi. Turkiya “yumshoq kuch”ining ham Anqara, ham xalqaro munosabatlarning boshqa subyektlari tomonidan qo’llaniladigan vositalarini tavsiflash hamda, dunyoning turli mintaqalarida turkiy “yumshoq kuch”ning qo’llanilishi ko’rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: Xalqaro munosabatlar, Mustafo Kamol Otaturk, Kamolchilik, Ahmet Dovuto’g’li, qo’shnilar bilan nol muammolar, AKP, Rajap Tayyip Erdo’g’an, “yumshoq kuch”, turkiy dunyo, tashqi siyosat, madaniy diplomatiya, xalq diplomatiyasi, din omili, tashqi siyosat.

Kirish, Dunyo tartiboti o’zgarib borishi va sovuq urushning yakunlanishi bilan xalqaro munosabatlarda nizolarni hal etishning “qattiq kuch” usuli samarasiz bo’lib bordi, natijada davlatlar ta’sir etishning yangi yondashuvlarini izlash hamda uni qo’llash mexanizmlarini tadqiq eta boshladi. O’tgan asrning 90-yillariga kelib davlatlar tomonidan ta’sirning noharbiy, qurol va bosimlarsiz bo’lgan “yumshoq kuch” usuliga e’tibor qaratildi. Amerikaning Garvard universiteti professori Jozef Nay o’z kitobida ta’sirning “Yumshoq kuch”ini dastlab ilmiy atama sifatida ishlatadi. Tadqiqod obyekti xisoblangan Turkiya Respublikasi tashqi siyosiy faoliyati yaqin o’tmishi va bugungi xolatiga nazar tashlasak uning ushbu konsepsiyadan keng foydalana boshlaganini ko’rishimiz mumkin. Sovuq urush yakunidan so’ng o’zaro munosabatlarda tashqi va ichki imkoniyatlarga erishgan Turkiya bugungi kunga kelib dunyo kuch markaziga aylanish borasida amaliy haraklarni boshlab yuborgani ko’plab sohalarida o’z tasdig’ini topib bormoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tadqiqotni amalga oshirish davomida tahlilning qiyosiy tarixiy, tarkibiy va tizimli usullariga murojaat qilindi. XXI asrda Turkiyaning tashqi siyosiy faoliyatida “yumshoq kuch”ning rolini o’rganishda ko’plab turli tadqiqotchilar, tarixchilar, jurnalistlar, siyosat va davlat arboblarning asarlaridan foydalanildi jumladan, Turkiya Respublikasi Konstitutsiyasi [1], Turkiya Respublikasi davlat va siyosiy arboblarning nutq va ma’ruzalarini, masalan: R.T.Erdo’g’an, A.Dovuto’g’li, M.Chavusho’g’li, K.Kilichdaro’g’li[2]. Bundan tashqari, tadqiqotchilar – Xaluk Karadag, Tayyar Ary, Qodir Sanchaklarni ham alohida qayd etish lozim. Rus olimlaridan N.G.Kiryeva, S.Kudryashova, V.A.Avatkov va A.I.Zubkova. Qolaversa ushbu ta’limotning asoschisi bo’lgan Amerikalik tadqiqotchilar, neoliberalist Jozef Nay hamda Robert Keohane kabi tadqiqotchilarning ishlariga murojaat qilindi[3].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani yozish davomida tarixiy qiyosiy tahlil, qiyosiy-siyosiy tahlil, kontent va event tahlil usullaridan foydalanildi.

Natijalar. Geosiyosiy muhim joylashuv, kamolchilik mafkurasida va buyuk imperiya merosi kabi uchta asosiy hususiyat bilan shakllangan Turkiya Respublikasi, o'tgan yuz yil ichida o'z tashqi siyosat vektorini bir necha marotaba o'zgartirdi. Dastlab Mustafo Kamolning kelishi va iperializmdan voz kechish bilan izohlansa, keyin Sotsializm da'volardan chetga chiqish va kapitalizmga intilish, undan so'ng esa Sovuq urush tugashi ta'siri hamda XXI asr boshida Adolat va taraqqiyot partiyasi hokimiyatga kelishi bilan xarakterlanadi. Bundan tashqari "Arab bahori"dan so'ng ham Turkiya tashqi siyosati bir qancha o'zgarishlarga uchradi. 2000 yillar boshlariga kelib Turkiya siyosiy elitasida islomiy qarash egalarning hukmron kuch sifatida paydo bo'lishi Turkiya Respublikasi tashqi siyosatida jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. Ta'kidlash lozimki Turkiya an'anaviy tashqi siyosatining yo'nalishlari o'zgargan bo'lsa-da, davlatning tarixiy, geografik va mafkuraviy tajribasidan kelib chiqib, uning umumiy tashqi siyosat bilan bog'liq bo'lgan asosiy xususiyatlaridan xalos bo'lishning iloji yo'qligini aytib o'tishimiz joizdir. Adolat va taraqqiyot partiyasi a'zosi, sobiq bosh vazir Ahmet Dovuto'g'li bu borada katta sa'y-harakatlarni amalga oshirib, Turkiya Respublikasi Sovuq urushdan keyin globallashtayotgan dunyoning yangi shartlariga o'ziga xos yaqin va uzoq maqsadli strategiyani o'ylab topishi kerakligi borasidagi fikrlarini ilgari suradi.

Dovuto'g'li bu boradagi fikrlarini 2001-yilda chop etilgan "Stratejik Derinlik: Turkiye'nin Uluslararası Konumu"[4] (Strategik teranlik: Turkiyaning xalqaro mavqeyi) nomli kitobida bayon qildi. Qayd etish lozimki u yozgan kitob Adolat va Taraqqiyot partiyasi hamda Turkiya Respublikasi tashqi siyosat yondashuvlariga asos bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Adolat va Taraqqiyot partiyasi hokimiyatga kelishi va Turkiya tashqi siyosatida *strategik teranlik* doktrinasining ommalashib borishi bilan bir vaqtda turkiy yumshoq kuch haqidagi ilmiy tadqiqotlar soni ortib bordi. Biroq, bu izlanishlarning aksariyati "yumshoq kuch" tushunchasi uchun mustahkam nazariy asos taqdim etmasdan, muammoni faqat yuzaki tavsiflaydi. Umuman olib qaralganda yumshoq kuch bo'yicha nazariyalar, jumladan Jozef Nayning konsepsiyasi Amerika tajribasiga asoslangan holda, ma'lum bir qoida tariqasida yaratilgan va o'z foydasini keltirgan. Dovuto'g'li qarashlarida esa mamlakat yumshoq kuchining ta'siri va ko'lami uning iqtisodiy, madaniy va diplomatik yondashuvlariga, hususan qo'shni mamlakatlarga madaniy va tarixiy yaqinligi, gumanitar yordamlar, media mashhurligi, chet ellik sayyohlar ko'pligi kabi komponentlarga asoslanganligini ko'rishimiz mumkin va bu albatta Turkiya uchun foyda keltirmoqda. Shubhasiz, bu kabi misollarni ko'rsatkich sifatida ko'rish mumkin, lekin bundan ham muhimi, Turkiya siyosiy elitasida islom qarashi egalarning hukmron kuch sifatida paydo bo'lishi Respublika tashqi siyosiy imidjida ham jiddiy o'zgarishlarga olib keldi[5].

Bugungi Turkiyaning zamonaviy xalqaro munosabatlar tutgan o'rni haqida turk tadqiqotchisi, Istanbul AREL universiteti professori Hasret Çomak o'zining "Dünya jeopolitiğinde Türkiye"[6] (Jahon geosiyosatida Turkiya) asarida Turkiyaning "sovuq urush" tugaganidan keyin xalqaro hamjamiyatda o'z o'rnini izlash masalalari haqida yozadi va buning uchun mamlakatning iqtisodiy, siyosiy va madaniy imkoniyatlaridan foydalanish masalalarini muhokama qiladi.

Turkiyaning geografik joylashuvining o'ziga xosligi uning o'zaro chegaradoshligidadir, ma'lumki Turkiya ko'plab mintaqalar tutashgan joyda joylashgan. Shu nuqtai nazardan, ushbu tadqiqot doirasida Anqaraning qo'shni mintaqalardagi tashqi siyosiy faoliyati o'rganilishi, Turkiyaning yangi muhitda o'z o'rnini egallashga bo'lgan urinishlarini taqiq etish muhim sanaladi. Tarixiy mushtaraklik va madaniy yaqinlik nuqtai nazardan kelib chiqib, Turkiya tashqi siyosatida Markaziy Osiyo va Kavkazorti mintaqalari masalasini alohida ko'rib chiqish zarur.

Turkiya tashqi siyosiy doktrinasidagi yumshoq kuch xalq diplomatiyasining tipik xususiyatlariga ega, biroq amalda undan tashqariga chiqadi, bu Turkiya yumshoq kuchining hozirgi holatini o'rganish bilan tasdiqlanadi.

Turkiy yumshoq kuchning samaradorlik chegaralari Turkiya ichki siyosiy tuzilishining fundamental asoslariga va Turkiyada demokratik asoslarning yanada rivojlanishiga bog'liq, noyob madaniy, tarixiy va milliy tarkibiy qism va iqtisodiy rivojlanishning jozibador konsepsiyasi asosida yumshoq kuchni shakllantirishga standart anglo-sakson yondashuvidan farqli.

Xulosa va takliflar. Yuqoridagi tahliliy maqola Turkiya yumshoq kuchini amalga oshirish sohasida xalqaro koordinatalar tizimida sodir bo'ladigan evolyutsion jarayonlarni tushunishga imkon beradi. Bugungi kunda Turkiyadagi yumshoq kuch siyosati nafaqat turk davlatining tashqi siyosat yo'nalishini shakllantirishning muhim omili, balki uning mustaqil rivojlanayotgan jarayon ekanligini tushunishga ham yondashuvlar beradi. Ushbu ish rivojlanish yo'nalishlariga ko'ra kelajakdagi mumkin bo'lgan tendensiyalarning to'liq tasavvurini shakllantirishga imkon beradi.

Turkiya "Yumshoq kuch" siyosatida o'z ambitsiyalarini madaniyat orqali ro'yobga chiqarishga turkiy yondashuv standarti ekanligi ko'rib chiqildi. Bu masalada Anqara butunlay xalqaro tajribaga tayanadi va isbotlangan vositalardan foydalanadi. O'tgan o'n besh yil ichida Turkiya Yaqin Sharq, Afrika, Yevropa (ayniqsa, Bolqon), Markaziy Osiyo, Kavkaz va hatto Lotin Amerikasida milliy manfaatlariga ega yirik mintaqaviy aktorga aylanganini ko'rishimiz mumkin. Qolaversa rasmiy Anqara xalqaro tashkilotlar bilan faol hamkorlik qilish orqali o'zining xalqaro munosabatlardagi ishtirokini faol rivojlantirmoqda. Qayd etish lozimki Turkiya G20ga a'zo davlatlaridan biri, BMTda faol pozitsiyani egallaydi, IHT va TDT kabi mintaqaviy tashkilotlarda yetakchi davlat sanaladi.

Turkiyaning yumshoq kuchni amalga oshirishdagi vositalari keng. Anqara o'z ta'sirini oshirish uchun bugungi kunda mavjud bo'lgan barcha usullardan foydalanishni maqsad qilgan. Turkiya yetakchi sanalgan global o'yinchilarning ilg'or tajribasini o'zlashtirib, ommaviy madaniyat, nodavlat tashkilotlar, maxsus maktablar tashkil etish, madaniy va shu kabi tadbirlarni o'tkazish ko'rinishidagi turli usullardan faol foydalanmoqda.

Turkiya yumshoq kuch strategiyasining shakllanishida tarixiylik va milliylik asos bo'lsa, eksport qilishda liberal-iqtisodiy yondashuv asosiy rol o'ynadi. "Rivojlanishning Turk modeli" va "Qo'shnilar bilan nol muammolar" kabi konsepsiyalar davlat imidjini ijobiy shakllanishiga xizmat qilmoqda.

Turkiya tashqi siyosatining mafkuraviy tarkibiy qismidagi evolyutsion jarayonlarning asosiy tendensiyasi Usmonli imperiyasining tarixiy merosiga asoslangan kamolchilik g'oyalariidan neousmonizm g'oyalariga bosqichma-bosqich o'tishni anglatadi. Bunday o'tish Turkiyaning xalqaro munosabatlardagi mavqeyining bosqichma-bosqich oshishini ham nazarda tutadi, birinchi navbatda mintaqaviy kuch roliga, keyin esa global ta'sirga tomon harakat qilish. Bu tendensiya, shuningdek, g'arblashgan Turkiya qiyofasini targ'ib qilishdan voz kechishga, mustaqil madaniy, tarixiy va siyosiy tajribaga asoslangan o'ziga xos yagona timsolni yaratishiga undadi. Adolat va taraqqiyot partiyasining Turkiyada hukmronlik qilgan davri turk tashqi siyosati g'oyasi asoslarini butunlay qayta ko'rib chiqishga va yumshoq kuchni amalga oshirishning o'ziga xos va mustaqil modelini shakllantirishga olib keldi. Umumiy qilib aytganda yumshoq kuch konsepsiyasining Turkiya tajribasini o'rganish davlat tashqi siyosatida ijobiy imij yaratish uchun qo'l kelishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası https://www5.tbmm.gov.tr/yayinlar/2021/TC_Anayasasi_ve_TBMM_Ic_Tuzugu.pdf
2. Karadağ H. Kamu Diplomasisi: Uluslararası İlişkilerde Yeni Bir Boyut. – İstanbul: Nobel, 2012 – S. 94
3. Tayyar A. Yükselen Güç. Türkiye-ABD ilişkileri ve Ortadoğu / A. Tayyar. - Bursa: MKM, 2010. – S. 42
4. Sancak K. Uluslararası ilişkilerde güç kavramı ve yumuşak güç / K. Sancak. - Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016 – C. 96
5. Киреев Н.Г. Турция между Европой и Азией / Н.Г. Киреев. – М., 2001. –С. 35
6. Кудряшова Ю.С. Турция и Европейский союз: история, проблемы и перспективы взаимодействия / Ю.С. Кудряшова. – М., 2010. – С. 63
7. Аватков В.А. Внешнеполитическая идеология Турецкой Республики при правлении Партии справедливости и развития: дис... канд. полит. наук. / В. А. Аватков. – М., 2013. – С. 68
8. Зубкова А.И. Стратегия мягкой силы в контексте трансформации политической системы Турецкой Республики в период 2002-2014 гг.: дис... канд. полит. наук. / А.И. Зубкова – М.: РУДН, 2015. – С. 161
9. Урманов Даян Ренатович. Динамика развития политики «мягкой силы» в Турецкой Республике в XXI веке. Казань 2017. – С. 21
10. Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / J. Nye. – New York: Public Affairs, 1990. – P. 36
11. Nye J. Public diplomacy and soft power/ J. Nye // The annals of the American academy of political and social science. 2008. - № 1 – P. 109.
12. Nye J. Soft Power: The Origins and Political Progress of a Concept. <https://ssrn.com/abstract=2942713>.
13. Keohane R.O. Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions, and Political Change / R.O. Keohane. – New York: Cornell University Press, 1993. – P. 94
14. Keohane R.O. Power and Interdependence: World Politics in Transition
15. Ahmet Davutoğlu. Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu. Küre Yayınları, İstanbul 2001. – S. 84
16. Hasret Ç. Dünya Jeopolitiğinde Türkiye Hiperlink / Ç. Hasret. – İstanbul: Hiperlink Yayinlari, 2011 – S. 68